

УДК 35.01

М. В. КАНАВЕЦЬ

ПОТРЕБИ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ І РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Визначено потреби молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій сучасного українського суспільства. Здійснено аналіз молодіжної політики в контексті демократизації державної влади в Україні.

This article deals with the research on the youth needs in socioeconomic and market transformation of modern Ukrainian society. There is also the analysis of youth policy with points about democratization of state power in Ukraine.

Розвиток цивілізації – це процес, що являє собою зміну поколінь. Кожне нове покоління спирається на досвід попередників, на результати їхньої праці в усіх сферах життєдіяльності. Водночас, нові покоління здійснюють свій внесок у розвиток суспільства, докладаючи до цього власні активні творчі сили. Зміна поколінь є певним етапом, з характерними рисами, що сформувалися в ході його становлення і включають традиції, надбання, практичний досвід, сприйняття набутих життєвих цінностей і пріоритетів.

Актуальність дослідження пов'язана з важливістю вивчення основних аспектів потреб молоді та з подіями, що здійснюються в Україні протягом її незалежності. Підрастаюче покоління, нинішня молодь – це майбутнє країни. Ідеали, що змінилися за останній час, існуючі соціально-економічні труднощі, нова політична система, введення різних форм власності – усе це значною мірою деформувало форми роботи з молоддю, що існували раніше, створило чимало проблем у виховному процесі та соціалізації молодих людей. Постали принципово нові вимоги до визначення та вирішення потреб молоді, що виходять із завдань розбудови Української держави та демократизації всіх сфер життя.

Важливість вивчення проблем молоді визначається тим, що молоде покоління виступає однією із значущих соціально-економічних сил суспільства, від яких чималою мірою залежить здійснення реформ у країні, будівництві нової державності. Визначення та чітка класифікація молодіжних потреб в умовах ринкових трансформацій дозволить комплексно активізувати державні ресурси на їх вирішення.

Метою дослідження є виявлення особливих потреб молодого покоління в умовах соціально-економічних трансформацій. Діяльність держави зумовлює необхідність урахування потреб, інтересів, особливостей різних соціальних груп, а це, у свою чергу, вимагає особливої уваги до формування нових взаємовідносин влади і молоді.

Поставлена мета в дослідженні була досягнута шляхом вирішення таких завдань:

– вивчення потреб молодіжного середовища в умовах реформування Українського суспільства;

– аналіз становища молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій;

- вивчення динаміки політичних і соціальних процесів у молодіжному середовищі;
- зміст державної молодіжної політики в умовах трансформації суспільних відносин.

Предметом нашого дослідження є визначення потреб молоді в умовах соціально-економічних та ринкових трансформацій. Об'єктом дослідження виступає соціальна група – молодь, яка діє у визначеному політичному і правовому просторі.

У дослідженні за основу взяті методи системного і порівняльного підходу, проведено відповідний аналіз різних соціально-політичних явищ, до яких має відношення молодь; вивчено параметри і критерії, що характеризують політичний і правовий простір, у якому діє молодь. При визначенні потреб молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій потрібно враховувати динаміку зміни методів державного управління та переходу від авторитарної до демократичної політичної системи.

Сучасні українські автори зробили свій внесок у вивчення аспектів та діагностики проблем молоді та її практичного відображення в своїх працях. До них належать В. Барків, В. Бебик, Е. Бистрицький, С. Васильєв, М. Головатий, Є. Головаха, В. Головенько, І. Корнієнко, В. Кремінь, М. Михальченко, В. Перебенесюк, М. Перепелиця, В. Соколов, Д. Шелест та ін. Слід відзначити зарубіжних дослідників, чій роботи з вивчення ролі та місця молоді в суспільстві, концептуальних підходів у постановці та вирішенні як окремих, так і узагальнюючих завдань, близькі до нашої теми. Серед них Р. Арон, З. Бжезинський, П. Бурдьє, Є. Вятр, Р. Даль та ін.

Проте більшість дослідників розглядають становлення і розвиток молодіжної політики в історичному контексті. Здебільшого поза увагою залишаються відкритими інтереси та потреби молоді в умовах соціально-економічних та ринкових трансформацій.

Розглядаючи процеси в молодіжному середовищі, можна говорити про їх динаміку: із моменту набуття незалежності вже минуло 18 років. Звідси – підхід і оцінка процесів, їхнє розуміння і тлумачення автором у даній статті.

Молодь – особлива група в суспільстві, що має свої соціально-демографічні, політичні, культурні, моральні й інші характеристики. В Україні молодь – одна з чисельно значущих груп: станом на 1 січня 2006 р. в Україні проживало 15 407,5 тис. молодих людей у віці 14 – 35 років, з них у містах – 10 927,0 тис. молоді, у сільській місцевості – 4 480,5 тис. осіб. Частка молоді в усьому постійному населенні України зросла від 31,6 % у 2001 р. до 33,0 % у 2006 р. (абсолютна кількість молоді теж зросла). Слід зазначити, що кількість померлих, як і інтенсивність смертності в молодому віці, теж зростає. Якщо в 2001 р. у віці 14 – 35 років в Україні померло 32,7 тис. осіб, то в 2005 р. – вже 34,3 тис. [5, с. 301].

Саме ці обставини варто мати на увазі під час формування концепції державної молодіжної політики і визначення потреб молоді.

Молодь об'єднують не тільки вікові параметри. Різні її групи, об'єднання, течії, що сформувалися за професійною, національною, територіальною та іншими ознаками мають несхожі інтереси, потреби, а також життєві цілі і завдання, цінності, оцінки. Іншими словами, у загальному соціальному портреті молоді, зрозуміло, є різні відтінки, кожен із яких визначається змістом і формою прояву, причиною появи і своїм подальшим розвитком.

Молодь – це громадяни України, а тому її стосуються всі існуючі суспільно-політичні, економічні, соціальні й інші проблеми, з тією лише різницею, що вона більше піддається впливу, гостріше сприймає все, що відбувається, важче вибирається з життєвих негараздів.

Сьогодні важливо виділити основні, найбільш значущі потреби, які існують у молодіжному середовищі та є важливими як для самої молоді як суб'єкта, так і для суспільства в цілому.

На перше місце правомірно поставити демографічні проблеми, що в цивілізованих розвинутих економічно країнах, з потужно розвиненою соціальною структурою, давно не вирішуються самі по собі. І в Україні вони потребують коригування, але головне – постійної, не епізодичної уваги держави і суспільства. Адже Україна сьогодні відноситься до країн з найменшим коефіцієнтом народжуваності.

Зараз спостерігається інша тенденція, оскільки, за даними Держкомстату, станом на листопад 2008 р. продовжує збільшуватися кількість народжених (на 30,2 тис. осіб). Інтенсивність народжуваності зросла в цілому з 10,3 до 11,0 немовлят у розрахунку на 1000 населення, а рівень смертності зменшився з 16,4 до 16,3 особи [6].

Та, незважаючи на позитивні зрушення щодо демографічних показників, в Україні на 1 листопада 2008 р., проживало 46,1792 осіб. Упродовж січня – жовтня 2008 р. чисельність населення зменшилася на 193,5 тис. осіб, або на п'ять осіб у розрахунку на 1000 населення [Там же].

Таким чином, демографічна проблема в Україні вже не просто існує, а вимагає до себе значної і постійної уваги влади і суспільства. Окремі разові акції, хоч і є шляхетними за своєю суттю, але не зможуть вирішити проблеми повною мірою.

Демографічна ситуація природно переплітається зі станом здоров'я населення, молоді зокрема. Право на життя і здоров'я відповідно до Конституції має кожен громадянин України. Обов'язок держави, влади – забезпечити реалізацію можливостей охорони здоров'я в ім'я збереження нації. Саме так має бути поставлено питання втрати генофонду, що стане наслідком деградації всього населення.

Результати соціально-демографічних досліджень “Базова захищеність населення України”, які проводилися протягом 2002 – 2006 рр. Держкомстатом України у співпраці з Міжнародною організацією праці, засвідчили, що серед усіх первинних фізіологічних потреб молодь висуває на перше місце потребу бути здоровим (95 % опитаних), що, у свою чергу, свідчить про усвідомлення необхідності зберігати власне здоров'я. У той же час власний стан здоров'я респонденти визначили таким чином: дуже погане та погане здоров'я – 5 %, задовільне – 47, хороше – 42, відмінне – 4 %.

Інші дані цього дослідження є досить невтішними: лише 21 % опитаних уважно ставляться до свого здоров'я, проходячи профілактичні медичні огляди (серед жінок – 22 %, серед чоловіків – 19 %). Переважна більшість молодих громадян (74 %) звертається до лікаря тільки в разі гострої необхідності, а 4 % узагалі не користуються медичними послугами, віддаючи перевагу самолікуванню [5, с. 167]. Це пов'язано, насамперед, з низькою оцінкою якості вітчизняної системи охорони здоров'я.

Низькі оцінки респондентами якості системи охорони здоров'я пов'язані також з доступністю для молоді медичних послуг. Для переважної більшості молоді

доступні лише деякі види лікування і профілактики. Найменш доступною вважають систему охорони здоров'я молоді люди, що мають низький рівень матеріального забезпечення.

Тому система охорони здоров'я потребує змін для розв'язання таких проблем у сфері охорони здоров'я, як низька якість і доступність для молоді медичних послуг, а саме: розширення надання медичних послуг для молоді на безоплатній основі, фінансування такого безкоштовного лікування, запровадження спеціальних програм для розвитку охорони здоров'я молоді.

Очевидно, що проблема здоров'я дітей, підлітків, молоді в цілому вимагає не стільки разових, нехай і дуже корисних рішень влади, а послідовної системи, кожний елемент якої доповнює попередній і слугує виконанню всього глобального завдання.

Було б неправильно стверджувати, що влада не звертає уваги на зазначені проблеми. Лише за останні роки було прийнято цілу низку нормативно-правових актів, що безпосередньо стосуються питань охорони здоров'я молодого населення, а саме:

– Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21 червня 2001 р. № 2558-III;

– Закон України “Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 – 2008 роки” від 18 листопада 2003 р. № 1281-IV;

– Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні “Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи” від 3 лютого 2004 р. № 1425-IV;

– Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції стратегії уряду, спрямованих на запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу, на період до 2011 року від 3 квітня 2004 р. № 264;

– Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003 – 2010 роки” від 4 червня 2003 р. № 877;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про першочергові заходи щодо впровадження здорового способу життя” на 2008 рік № 732-р;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009 – 2013 роки тощо.

Уходження в громадське життя молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій – значна проблема. Соціалізація являє собою складний і багатогранний процес, що протікає як стихійно, так і цілеспрямовано під впливом, насамперед, держави, інших соціальних інститутів і структур, що по-різному проявляється в різних сферах людської життєдіяльності. Зокрема, особливе значення для молоді має освіта, набуття фаху, професіоналізм, одержання роботи (що особливо важливо) тощо.

Різні трансформаційні процеси, що відбувалися в країні в період реформ, сприяли становленню елементів нових відносин, у тому числі на ринку праці. Коли робоча сила сприймається як товар, то має, природно, свою ціну. Молодь, що не володіє достатніми професійними знаннями, досвідом, умінням, не може бути

конкурентноздатною стосовно інших соціально-вікових груп. Тому до безробітних, насамперед, потрапляють молоді працівники.

Особлива категорія безробітних – випускники шкіл, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів. Ці молоді люди, як правило, не мають виробничого досвіду, спеціальності, частина з них одержує дотепер дипломи тих професій, що майже не користуються попитом на ринку трудових ресурсів.

На обліку державної служби зайнятості на 1 грудня 2008 р. перебувало 694,8 тис. незайнятих громадян, які шукали роботу, що на 134,3 тис. осіб або на 24,0 %, більше, ніж на 1 листопада 2007 р. Із зазначеної кількості громадян понад третину становить молодь у віці до 35 років [6].

У процесі життя та соціалізації молода людина набуває власне соціального досвіду, необхідного йому для подальшої життєдіяльності. Відомо, що основним і найважливішим інститутом соціалізації поряд із вихованням виступає освіта як придбання знань, одержання професії, фаху, необхідних для функціонування молодої людини в суспільстві.

Сьогодні освіта розглядається як головний чинник не лише гуманітарного, соціального, але й економічного розвитку, галузь, яка є пріоритетною як предмет інвестування та першорядна для уваги урядів і суспільства. Без конкурентоспроможної, сучасної системи освіти не може бути конкурентоспроможної економіки держави. За даними Держкомстату, в Україні в 1990 р. чисельність студентської молоді, яка навчалася в вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, становила 881,3 тис. осіб, а в 2007 р. – 2372,5 тис. осіб. Це свідчить про престиж і необхідність отримання вищої освіти українською молоддю.

Тому проблеми освіти, забезпечення її якості та доступності, максимального ефективного реалізації освітнього потенціалу молоді є сьогодні одними з головних на порядку денному держави. Слід зазначити, що ефективна реалізація освітнього потенціалу молодих людей залежить від багатьох чинників, головними з яких можна назвати такі: наявність суспільного запиту на якісну освіту (який зрештою визначається попитом національної економіки на висококваліфікованих фахівців); державна політика у сфері освіти; наявність мережі освітніх закладів; якість освітніх послуг і доступність якісної освіти для всіх верств населення незалежно від місця проживання та матеріального стану [5, с. 56].

Молодь як соціальна спільність перебуває в постійному русі, формується під впливом найрізноманітніших чинників, що і визначають характер існуючих у молодіжному середовищі проблем. Динамічними їх можна вважати тому, що жодна з проблем не існує автономно. Усі вони разом (і кожна окремо) впливають на масову свідомість молоді. Завдання ж суспільства і держави – регулювати хід процесів у молодіжному середовищі, включаючи механізми врегулювання соціальних, політичних, морально-етичних проблем, з огляду на особливості інтересів молодого покоління.

Взаємовідносини влади і людини, держави і громадянина завжди непрості. Пройшовши шлях майже в три чверті століття, покоління радянських людей поступово звикло до думки про те, що на чолі всього суспільного процесу є держава. Патерналізм, помножений на тоталітарну систему влади, значною мірою

відвернув населення, тим більше молодих людей, від ініціативи, дієвої участі в здійсненні нових справ. Чималою мірою установки, що раніше сформувалися, визначили позиції молоді й у 1990 рр., у період побудови нової української державності. Лише поступово громадяни України почали усвідомлювати, що може держава, а чого хоче окрема людина.

Після здобуття Україною незалежності, особливо в умовах кризових явищ в Україні неможливо було продовжувати ту лінію в молодіжній політиці, що сформувалася і діяла за радянської влади. Соціальний захист громадян в європейських країнах здійснюється за принципом диференційованого підходу до особистості, у тому числі і стосовно молоді. Тому держава, не маючи до того ж необхідних засобів, відразу стала вибудовувати багаторунну структуру своєї соціальної політики, включаючи сюди різні громадські організації, фонди та інші структури.

Таким чином, можна зробити висновок, що навіть короткий аналіз потреб молоді України показує, наскільки вони важливі та багатопланові. Сучасне суспільство досить часто поверхнево реагує на наявні або можливі молодіжні потреби та проблеми, мотивуючи неможливістю їх втілення чи, навпаки, усунення або врегулювання.

Сьогодні Україна потребує підвищення відповідальності всіх гілок влади за провадження молодіжної політики держави. Безперечно, влада повинна більш уважно ставитися до молодіжних потреб, реалізуючи суттєві програми в галузі молодіжної політики, створюючи необхідну економічну базу та наповнювати бюджет. Коли Україна остаточно подолає економічну кризу, відповідно значно покращиться і база для розширення державних соціальних молодіжних програм, різноманітних заходів, спрямованих на підтримку та перспективну соціалізацію української молоді.

Проте зараз, на нашу думку, головним є створення клімату стабільності в суспільстві. Молодь повинна відчувати, що суспільство розраховує на її підтримку, і що саме держава спільно з молоддю та громадою поступово створить належні умови для задоволення потреб молоді, що забезпечить стабільність її розвитку.

Література:

1. *Болбат Т. В.* Генеза молодіжного руху України (особливості регіонального розвитку): зб. наук. публікацій Укр. НДІ проблем молоді / Т. В. Болбат, В. А. Головенько, Ю. М. Жужов, О. Й. Заячковський. – Вип. 5. – К.: А.Л.Д., 1996. – 235 с.

2. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: аналітично-інформаційні матеріали. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 191 с.

3. Нормативно-правова база діяльності громадських молодіжних організацій. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 388 с.

4. Общественное мнение и власть: механизм взаимодействия. – К.: Наук. думка, 1993. – 136 с.

5. Про становище молоді в Україні: (щодо підтримки молоді сім'ї, посилення соціального захисту дітей та молоді у 2001 – 2006 рр.): щоріч. доп. Президентів

України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / Т. В. Безулік, А. І. Білий, Є. І. Бородин [та ін.]. – К. : Гопак, 2006. – 360 с.

6. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Надійшла до редколегії 09.04.2009 р.